

TARİH 9

ARİF ÖZBEYLİ

3. ÜNİTE: İLK VE ORTA ÇAĞLARDA AVRASYA

3.1. AVRASYA'DA İLK TÜRK İZLERİ

Avrasya, Asya ile Avrupa'nın neredeyse tamamını içine alan coğrafi bir bölgedir. Orta Asya kavimlerinin yerleşik düzene geçtiği; Türklerin, Moğolların, Slavların ve Çinlilerin yaşadığı geniş bir alan olarak kabul edilebilir.

İlk olarak Avrasya'da görülen Türkleri araştıran bilim insanları, bu kadim milletin adını en eski tarihî kaynaklarda aramıştır. Türk adına, gerek kaynaklarda gerekse araştırmalarda çeşitli anlamlar verilmiştir. Türk adı; Çin kaynaklarına göre “miğfer”, Kaşgarlı Mahmut'a göre “olgunluk çağı”, A. Wambrey'e (Vambrey) göre “türemek”, Ziya Gökalp'e göre “kanun ve nizam sahibi” anlamına gelmektedir. Türk adına, çeşitli anlamlar verilmesine rağmen “güç, kuvvet” anlamına geldiği 1911'de yayınlanan eski bir Türkçe metinden anlaşılmıştır. Türk adı, 552'de bağımsızlığını ilan eden Kök Türk Devleti'yle resmî bir kimlik kazanmıştır.

Coğrafi Ad Olarak Türkiye:

• Türkiye kelimesi, ilk olarak VI. yüzyılda Bizans kaynaklarında “Orta Asya” için kullanılmıştır. Bizans kaynakları, IX ve X. yüzyıllarda Volga'dan, Orta Avrupa'ya kadar uzanan sahaya da Türkiye adını vermiştir. XI-XIII. yüzyıllarda Mısır ve Suriye'ye Türkiye denmiştir. Anadolu ise XII. yüzyıldan itibaren Türkiye olarak tanınmaya başlanmıştır.

Türk topluluklarına ait ilk kültür izleri, geniş bozkırlara sahip Avrasya'da görülmüştür. Bu nedenle İslamiyet öncesi Türk tarihi; başta Orta Asya olmak üzere Kafkaslar, Karadeniz'in kuzeyi ve Macaristan ovalarını içine alan geniş bir sahada yaşanmıştır. Böylesine geniş bir coğrafyada Türklerin bilinen ilk ana yurdu Orta Asya'dır ve tarihî süreçte burada çeşitli Türk devletleri kurulmuştur. Orta Asya, batıda Hazar Denizi, kuzeyde Kırgız bozkırları ve Altay Dağları, doğuda Moğolistan ve Çin'in batısı (Doğu Türkistan), güneyde ise Tibet Platosu ve Hindukuş Dağları arasında yer alır.

Anav Kültürü (MÖ 4000-MÖ 1000)

Anav, günümüzde Aşkabat'ın güneydoğusunda bir yerleşim bölgesidir. Bu yerleşim sahasında yapılan kazılarda ortaya çıkan seramik örneklerinin, bozkır kökenli bir halka, özellikle de Türklere ait olduğu düşünülmektedir. Türk kültürünün önemli bir unsuru olan at, ilk defa bu kültürde görülmüştür. Orta Asya'nın en eski kültürüdür.

Afanesyevo Kültürü (MÖ 2500-MÖ 1700)

Türklere ait en eski kültür bölgesi olarak kabul edilmektedir. Altay-Sayan Dağları'nın güneybatı bölgesinde (Minusinsk Bölgesi), buluntu yerine bağlantılı olarak Afanesyevo adıyla bilinir. Çakmak taşından ok uçları, bıçaklar, kemik iğneler, bakır eşyalar, basit çömlekler bu kültürün belli başlı eserleridir.

Andronova Kültürü (MÖ 1700-MÖ 1200)

Adını Yenisey yakınlarındaki Andronova yerleşiminden alan bu kültür, bir önceki Afanesyevo kültürünün daha geniş bir alana yayılmış ve gelişmiş şeklidir. Afanesyevo ve Andronova kültürü, Ön Türkler yani Türklerin ataları tarafından meydana getirilmiştir.

Karasuk Kültürü (MÖ 1200-MÖ 700)

Andronova kültürü ile benzerlik gösteren Karasuk kültürü, adını Yenisey Irmağı'nın bir kolu olan Karasuk Nehri'nden almıştır. Bu kültürün en önemli özelliği, dünyanın pek çok bölgesine göre demiri daha erken işlemeye başlamasıdır. İskit kültürünü oluşturan atlı-göçebe kültürünün Orta Asya'ya yayılmasını sağlamışlardır.

Tagar Kültürü (MÖ 700-MÖ 300)

Karasuk kültürünün takipçisi olan Tagar kültürü, kendinden önceki Türk kültürlerinin bir sentezi ve gelişmiş şeklidir. Bölgenin adından dolayı burada yaşayan insanlara Altaylılar denilmeye başlanmıştır. Tunçtan bıçak, ok uçları, küçük hayvan heykelleri, çeşitli hayvan tasvirleri ve otağ şeklinde ağaç evler bu kültürün belli başlı eserleridir.

Orta Çağ'da Türk Devlet ve Toplulukları

Avar Hakanlığı (558-805), Asya Hun Devleti'nin yıkılmasından sonra IV. yüzyıl sonlarında, Moğolistan'da kurulmuştur. I. Kök Türk Devleti; Avar Hakanlığına son verince Avarlar, Batı'ya göç etmiş ve Bayan Han zamanında Orta Avrupa'da devlet kurmuşlardır. İstanbul'u iki kez kuşatan Avarlar, Germen ve Slav sanatlarını etkilemiştir.

Türgişler (659-766), Emevilerle mücadele ederek Arapların Orta Asya'da hâkimiyet kurmasını engellemiştir. Kendi adlarına para bastırmışlardır.

İtil (Volga) Bulgar Devleti (680-1391), Büyük Bulgar Devleti'nin yıkılmasından sonra Otuz-Ogurlar'dan bir grup tarafından kuruldu. Ticari ilişkiler sonucu, İslamiyet'le tanışan Bulgarlar, X. yüzyılın ilk yarısında İslamiyet'i kabul etmişlerdir. Doğu Avrupa'da Türk-İslâm kültürünün temsilcisi olmuşlardır.

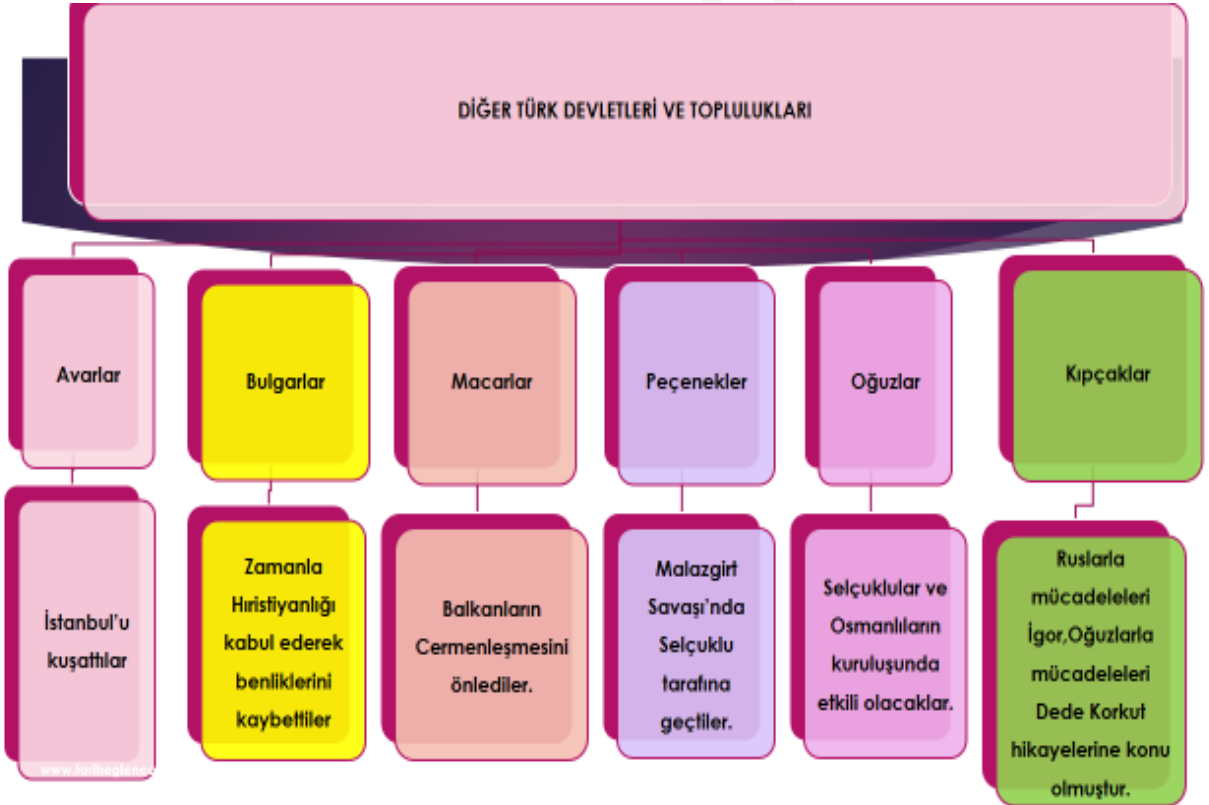
Kırgızlar (840-1207), 840 yılında Uygur Devleti'ni yıkarak Ötüken'de Kırgız Devleti'ni kurdular. XIII. Yüzyılda Moğolların, XIX. yüzyılda Rusların egemenliğine giren Kırgızlar, 1991 de bağımsız bir devlet kurdular.

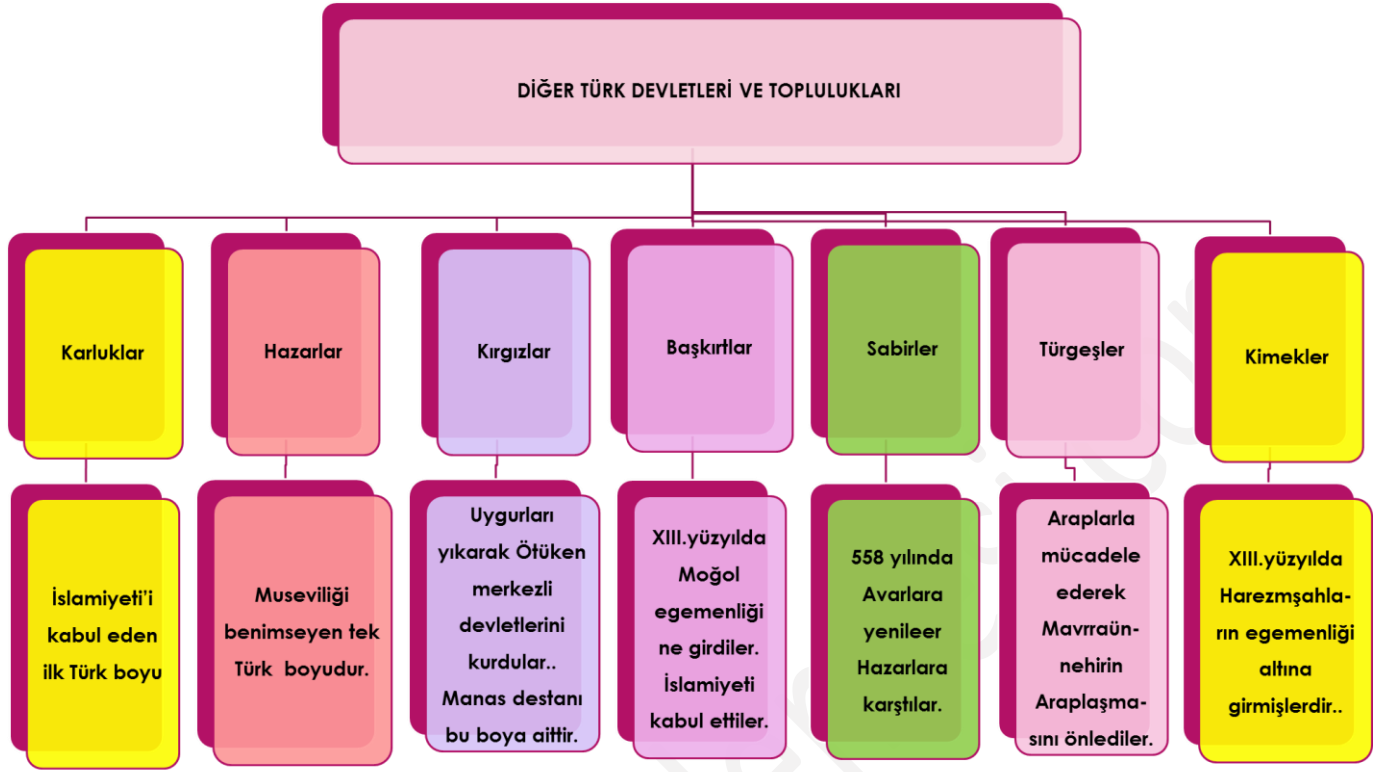
Karluğlar (627-1212), Talas Savaşı'nda Çinlilere karşı Müslüman ordusunun yanında yer aldılar. Karluğlar, İslamiyet'i kabul eden ilk Türk topluluğudur. Karahanlı Devleti'nin kurulmasında etkili olmuşlardır.

Hazar Hakanlığı (630-968), VII ve X. yüzyıllarda Kafkaslar ve Karadeniz'in kuzey düzlüklerinde kurulmuştur. Bizans, Sasani ve Müslüman Araplarla siyasi ilişkilerde bulundular. Doğu Avrupa tarihinde büyük rol oynamış olan Hazarlar, Museviliği benimseyen tek Türk topluluğudur ve Ruslar tarafından yıkılmıştır.

Tuna Bulgar Devleti (679-869), Dobruca'nın güneyinde Asparuh (679-702) tarafından kurulmuştur. Boris Han Dönemi'nde (864) Hristiyanlığı resmen kabul etmiştir.

Oğuzlar (766-1000), 630-682 yılları arasında Dokuz-Oğuz Kağanlığı altında toplandılar. Daha sonra Kök Türk ve Uygur hâkimiyetine giren Oğuzlar, X. yüzyılda Oğuz Yabgu Devleti'ni kurdular. X. yüzyılın sonlarına doğru İslamiyet'i kabul eden Oğuzlar, Büyük Selçuklu ve Osmanlı gibi kuşatıcı cihanşümul imparatorluklar kurmuşlardır.

Dalkavuk

Filozof ile dalkavuk konuşuyormuş. Filozof ne derse, dalkavuk onu tasdik ediyormuş. Nihayet sabrı tükenen filozof haykırmış:

-Hiç olmazsa bir defa olsun itiraz et de, iki kişi olduğumuzu anlayalım be birader!..

Böyle millet galip gelmez

Mehmed Akif, I. Dünya Savaşı sırasında Berlin'e gitmiş. Dönüşünde sormuşlar:

-Nasıl, savaşı kazanacak mıyız?

Akif şu cevabı vermiş:

-Hayır! Çünkü Berlin Büyükelçisi Kur'an-ı tefsir etmekle, Ayosofya Camii imamı da siyasetle meşgul.

Böyle millet galip gelmez.

3. ÜNİTE: İLK VE ORTA ÇAĞLARDA AVRASYA

3.2. BOYLARDAN DEVLETE

Ana yurttan kurulan ilk Türk devletleri, boy birliği şeklinde ortaya çıkmıştır. Eski Türk toplumunun sosyal yapısı; **oğuş (aile)**, **urug (aileler birliği)**, **boy (ok)**, **budun (millet)** ve **il (devlet)** şeklinde birbirine sıkı sıkıya bağlı olan unsurlardan meydana geliyordu.

Türkler, köklü ve yerleşmiş bir toplum yapısına sahipti. Eski Türk toplumunda en küçük birlik olan aile, kan bağı esasına dayanırdı. Türklerin dünyanın dört bir tarafına dağılmasına rağmen varlıklarını korumaları, aile yapısına verdikleri önemden kaynaklanmıştır. Bu toplum yapısında, aileler urugları, uruglar boyları, boylar budunları (millet) meydana getirirdi. Boyların başında bulunan boy beyleri, ekonomik ve siyasi güçleri olan, doğrulukları ile tanınmış kimseler arasından seçilirdi.

Budunların bir kağan etrafında bir araya gelmesiyle de il oluşurdu. Türkler, devlete “el” veya “il” adını vermiştir. Devlet, yöneticilerle işbirliği yapan geniş halk kitlelerinin gayretleri ve katkıları sonucunda meydana gelmiştir. Dolayısıyla budun, devletin hem kurucusu hem de temel unsuru olmuştur. Başka bir deyişle budun, devletin gerçek sahibidir.

Bu sosyal yapı içerisinde hayatlarını sürdüren ve Orta Asya bozkırlarının elverişli alanlarında hayvancılıkla uğraşan Türk boyları, kendi aralarında güçlü siyasi birlikler oluşturmuştur. Bunun ilk örneği Asya Hun Devleti olurken onu Kök Türk ve Uygur gibi diğer Türk devletleri izlemiştir.

Boylar konfederasyonu üzerinde yükselen bu ilk Türk devletleri, boylar arasında birlikteliği sağladıkları dönemlerde, güçlerinin zirvesine ulaşmıştır. Örneğin Asya Hun Devleti’ne en parlak dönemini yaşatan Mete Han, yirmi altı boyu Türk tarihinde ilk kez tek bayrak altında toplamıştır. I. Kök Türk Devleti’nde ise Mukan Kağan, Kore’den Karadeniz’e kadar uzanan sahada yaşayan bütün Tölesleri ve diğer Türk boylarını hâkimiyeti altına alarak devletine en güçlü dönemini yaşatmıştır.

II. Kök Türk Devleti zamanında da Kapgan Kağan yine Orta Asya’daki tüm Türk boylarını bir bayrak altında toplayarak gücüne güç katmıştır. Uygur Kağanı Moyen-Çor ise Hun ve Kök Türk dönemlerinde olduğu gibi öncelikle Orta Asya’daki boyları kendine bağlamıştır.

İlk Türk devletlerinin kurulması ve güçlenmesinde etkili olan boylar, bu devletlerin zayıflamasında da önemli rol oynamıştır. Boyların isyan etmesi ve budun birlikteliğinin bozulması, Türk devletlerinin güç kaybetmesine neden olmuştur.

Türk Devletlerinde Gücün Meşruiyet Kaynağı

Türklerde devleti yönetme yetkisinin kağana, **Gök Tanrı** tarafından verildiğine inanılırdı. Dolayısıyla Türklerde gücün kaynağı ilahiydi. Ancak Türk kağanı hiçbir zaman kutsal varlık, yani eski Mısır medeniyetinde olduğu gibi tanrı-kral sayılmamıştır. Tarihî kayıtlardan da anlaşıldığı üzere ilk Türk devletlerinde siyasi iktidar kavramı “**kut**” tabiri ile ifade edilmiştir. Tanrı, Türk kağanına kut vererek hükümdarlık gücü ve yetkisi bahşetmiştir.

Türklerde kağan olabilmek için Gök Tanrı tarafından kut verilmiş bir aileye mensup olmak gerekirdi. Bu aileler belli olup Hunlarda **Tu-ku**, Kök Türklerde **Aşina** ve Uygurlarda **Yağlakâr** ailesidir. Kut, kan yoluyla geçtiği için bütün hanedan üyeleri kağan olma hakkına ve yetkisine sahiptir.

Türklerde kağan, hem bütün devlet teşkilatının başı hem de toplumun lideri durumundaydı. O, devletin başı olarak iç ve dış siyaseti düzenler, savaş ve barışa karar verir, ordulara komutanlık eder, elçiler gönderir ve elçileri kabul ederdi. Ayrıca devlet teşkilatının her kademesindeki görevlileri tayin eder veya onları görevlerinden alırdı.

Türk devletlerinde hükümdarlara; **şanyü, tanhu, han, yabgu, ilteber, idikut, erkin ve kağan** gibi unvanlar verilmiştir. Hunlardan itibaren Türklerde bazı hükümdarlık sembolleri de görülmektedir. Bunlar; **taht, davul, otağ, kotuz, tuğ ve yaydır**. Kağan ülkeyi idare eder, töre koyabilir ve gerektiğinde yargılama da yapabiliirdi.

Gücün Maddi ve Temel Kaynakları

Orta Asya; Gobi, Taklamakan, Karakum gibi çöllerden, geniş bozkırlardan ve ıssız düzlüklerden oluşur. Ayrıca büyük bir bölümü kapalı havza olan Orta Asya’da yer yer yüksekliği 7.000 m’yi aşan sıradağlar, büyük çukurlar ve göller yer alır. Bu coğrafi bölgedeki bozkırların kışı çok soğuk ve kar fırtınalı, yazı ise genellikle sıcak ve kuraktır. Yazın ara sıra şiddetli sağanaklar olsa bile yaşanan bu kuraklığı gideremez.

Bozkırın bu sert yapısı, bölgede yaşayan kavimleri etkilemiş ve konar-göçer hayat tarzının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bozkır, adaların ve vahaların dışında insanlara kalıcı bir yerleşme ve dinlenme imkânı tanımamıştır. Konar-göçerler, ulaşımda ve göçlerde atı kullanarak bu zorlu koşulların üstesinden gelmiştir.

Bununla birlikte bozkırın atlı göçebeleri, çabucak organize olabilen savaşçı bir toplum yapısına sahiptir. Esasen bozkır tarihi, en güzel otlakları ele geçirmek için mücadele eden ve bazı hâllerde gezinmeleri asırlar süren hayvan sürülerini yaylak ve kışlak arasında getirip götürerek Türk kavimlerinin tarihinden ibarettir.

Türklerin Orta Asya’da ırmak, göl gibi su kaynakları çevresinde konar-göçer bir yaşam tarzı vardı. Boyların ekonomisinin temel dayanağı olan hayvanlarıyla birlikte yaşadığı ve belirli bir alanları olduğu anlamına da

gelmekteydi. Hunlar, Kök Türkler ve Uygurlar yazın yaylak denilen serin, sulak, otlağı bol yüksek yaylalarda; kışın ise kışlak denilen daha ılık ova ve vadilerde yaşardı.

Geniş bozkır sahalarında iklim ve coğrafya gereği sürekli hareket hâlinde olan konar-göçerler, toprak bağlılığını değil soy aidiyetini birinci planda tutmuşlardı. Sosyal kimlik; aile, oğuş ve boylar içinde gelişmiş ayrıca sınırlı otlakları kullanma mecburiyeti, aile ve grup ilişkilerini güçlendirmiştir. Zira bu özellik gelişmemiş olsaydı geniş bozkırlar boyunca ilerleyen boyların tek başına hayatta kalması mümkün olmazdı.

981-984 tarihleri arasında Turfan Uygurları'na giden Çin elçisi Wang Yen-te'nin raporuna göre; "Kao-ch'ang (Turfan) şehrinde yağmur ve kar yoktur. Aynı zamanda çok sıcaktır. Evler beyazbadanalıdır. Chinling Dağları'ndan çıkan nehir, başşehrin bütün çevresini dolaşır, tarlaları ve meyve bahçelerini sular ve su değirmenlerini işletir. Bu yerde beş hububat yetişir. Zengin insanlar at eti yerler, geri kalanlar ise sığır eti ve yaban kazı yerler. Onlar müziklerinde kopuz kullanırlar. Onlar, samur kürkü postu, keçe ve çiçek motif işlemeli elbise imal ederler. Kadınlar başlarına bir çeşit şapka giyer. Onların âdetlerine göre büyük bir kısmı ata biner ve ok atarlar. Onlar, gümüş ve pirinçten yaptıkları tüpleri su ile dolduruyorlardı. Bu tüplere basarak suyu fışkırtırlar yahut birbirlerine su atarak spor yaparlar.

Uygur Devleti, Kök Türklerin sahip olduğu mirasın üzerine kurulduğu için bozkır kültür geleneğini sürdürmüştür. Ancak zamanla Çinlilerle fazla yakınlaşılması ve Maniheizm'i kabul etmesi, Uygurların hayat tarzını değiştirmiştir. Bu nedenle Uygurlarda, toplumsal yapı hızlı bir değişim göstermiş ve şehirleşmeye doğru bir eğilim başlamıştır. Bunun yanında konar-göçer yaşamın da devam etmesi Uygurlarda bozkırlı ve şehirli olmak üzere iki farklı hayatın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Her an saldırıya açık bir coğrafyada yaşadıkları için konar-göçer toplulukların silahlı güce sahip olmaları gerekirdi. Bozkır kültürünün öğelerinden atı kullanan ve demiri işleyen Türkler, askerî bakımdan çevresindeki milletlere üstünlük sağlamıştır. Türk ordusu, ücretli askerlerden değil her an savaşabilecek durumda olan süvarilerden kuruluydu.

Örneğin Hunlar, çocuklarını daha küçük yaşlarda biniciliğe alıştırırdı. Gençlik çağına geldiklerinde mükemmel binici olan bu çocuklar, böylece atlı savaş usullerini çok iyi uygulardı. Hunlarla savaşlarda başarılı olamayan Çinliler, yüz yıl süren bir askerî reform yapmış ve ordularını Hun tarzında teşkilatlandırarak onları durdurmaya çalışmıştır.

Mete Han Çin'e karşı millî bir siyaset izlemiştir. Buna göre Hun Devleti, Çin'i savaş gücü ile baskı altına alacak, devletin ve halkın ihtiyaçları vergi veya ticaret yoluyla Çin'den sağlanacaktı. Mete'nin, Çin'e karşı izlediği bu politikanın içinde Çin ülkesini ele geçirmek ve onu idare etmek gibi bir düşünce bulunmuyordu.

Çin İmparatorluğu'nun da Hunlara karşı belirlediği bir politika vardı. Bu politikanın esası, Hunları tamamen hâkimiyet altına almak ve onları Çinlileştirmektir.

Savaş meydanlarında yenemedikleri Türkleri, çeşitli entrikalarla yenmeye çalışmışlardır. Önce hanedan üyelerinin aralarını rüşvet, yalan ve teşvik gibi uygulamalarla açarak daima devletin kağanına karşı onları kıskırtmışlardır. Diğer taraftan yine devlete bağlı boyları hediye ve benzeri şeylerle isyana teşvik etmişlerdir. Ayrıca her hükümdara özel eğitilmiş prensesler yollayarak casusluk yaptırmışlar, kağanları en yakından takip etmişlerdir.

Güç Paylaşımı ve Yönetim

Türk devlet teşkilatında kurultay (toy); siyasi, kültürel, hukuki ve ekonomik konularda genel kararlar alan ve devlet yönetiminin temelini oluşturan en yüksek kuruluştur. Kağan, hanedan üyeleri, hatun, aygucu ve boy beylerinden oluşan kurultay, genellikle yılda üç kez toplanarak devlet işlerini görüşürdü. Kurultay'ın üyelerine "toygun" denilirdi. Boy beylerinin kurultaya katılımı sadakat işareti sayılır aksi bir durum z konusu olduğunda bu bir isyan olarak algılanırdı.

Kurultay, kağanın seçimi veya görevden alınmasında da etkiliydi. Kağan, kurultayın doğal başkanıydı ve kağanın olmadığı zamanlarda aygucu (başbakan) kurultaya başkanlık ederdi. Kurultaylarda alınan kararlar halka duyurulurdu.

Coğrafi şartlar ve ülkenin içinde bulunduğu durum nedeniyle kurultayın her zaman toplanması ve boy beylerinin hızla bir araya getirilmesi mümkün değildi. Bu yüzden kurultay kararlarının uygulanmasını sağlamak ve takip etmek için buyruklardan (bakan) oluşan bir ayukıya (hükümet) ihtiyaç vardı. Çin kaynaklarında Hun, Kök Türk ve Uygur Devletleri'nde görülen bu hükümet sisteminden sıkça bahsedilmiştir.

Yine Çin kaynaklarına göre Kök Türk hükümeti dokuz bakandan oluşmaktadır. Dolayısıyla ilk Türk devletlerinde, kurultay (yasama) ve hükümet (yürütme) birbirlerinden ayrı kurumlardı. Fakat halktan ve yönetimden birinci derecede sorumlu olan kağandı. Kurultayı toplantıya çağırma, töre değişikliğini teklif etme, aygucuyu tayin etme, yargıya başkanlık etme görevleri kağana aitti.

Kurultaylarda alınan örnek kararlar

MÖ 56 yılında, Asya Hun Devleti'nde Ho-han-yeh ile kardeşi Çi-çi taraftarları arasında Çin hâkimiyetini kabul etme ve bağımsızlık konusunda tartışmalar çıkmıştır. Hun birliğinin bölünmesiyle sonuçlanan bu görüşmeler kurultayda gerçekleşmiştir.

II. Kök Türk Hükümdarı Bilge Kağan'ın, Çinlilerin etkisinde kalarak Budistleşme isteği, Türklerin yapısına uymadığı gerekçesiyle **kurultay** tarafından reddedilmiştir.

İlk Türk devletlerinde ülkenin yönetimi, Hunlardan itibaren devlet yönetiminde kolaylık sağlamak amacıyla doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İkili teşkilatlanma denilen bu sistemde, daima bir tarafın hâkimiyet üstünlüğü tanınmıştır. Buna göre kağan, doğuda otururken batının yönetimi hükümdar ailesinden önde gelen bir kişiye, genelde kağanın kardeşine bırakılırdı. Batı'daki yabgu unvanlı yönetici, Doğu'daki kağana bağlı olarak töre hükümlerini yürütürdü.

Türk kağanını kut yani siyasi iktidar ile donatan Gök Tanrı, ona iktisadi güç anlamına gelen “ülüş” bağışlamıştır. Ülüş, Türkçe “üleşmek” fiilinden çıkmış bir isim olup “pay, hisse, nasip, kismet” anlamına gelmektedir. Tanrı, “ülüş” bağışı ile Türk ülkesinde bolluk ve bereketi artırmıştır. Türk kağanı da bu gücü halkın lehinde kullanarak elde ettiği maddi varlığı adil bir şekilde halka dağıtmıştır.

BÜYÜK HUN DEVLETİ (M.Ö.220-M.S.216)

Devletin bilinen ilk hükümdarıdır. Tuman (MÖ.220-209) zamanında Çinliler, Yüe-çiler ve Moğol asıllı Tuzguzlarla savaş yapılmış, bu savaşların sonucunda Çin topraklarının bir kısmı ele geçirilmiştir.

MAO-DUN (MÖ.209-174)

1-Tunguzları ve Yüeçileri yenilgiye uğrattı. Yüeçileri batıya sürdü. 2-Çinlileri yenilgiye uğratarak,onları vergiye bağladı;İpek yolunu kontrol altına aldı. 3-Mao-dun, zamanında Hunlar en geniş sınırlara ulaştılar.

4-Mao-dun, Türk topluluklarını bir bayrak altında topladı. 5-Mao-dun, devlet yönetimi ve askeri teşkilat alanındaki düzenlemeleriyle daha sonraki Türk devletlerinin temelini attı.

Ki-ok bir Çin prensesiyle evlenerek Çinlilerle akrabalık ilişkisi kurmuştur. İpek yolunun kontrolü Çin'in eline geçti. **Ki-ok'tan sonra devlet Çinlilerin kışkırtmaları, Hun hükümdarlarının Çinli prenseslerle evlenmeleri ve Çin saldırılarıyla zayıfladı.**

Kardeşi Ho-hanyeh'in Çin himayesine girme teklifini kabul etmeyen Çi-Çi ayrılarak Batı Hunlarını meydana getirdi. (M.Ö.58).Çin saldırıları ile dağıldı. (M.Ö.36)

M.S.48 yılında Kuzey ve Güney olmak üzere ikiye ayrılan Hunlara, Kuzey Hunlar önce olmak üzere Çinliler son verdiler. (150)(216)

Not: Hunlar,tarihte ilk defa Türkleri bir bayrak altında topladılar. Çi-Çi,ilk Türk milliyetçisi kabul edilir.

EĞER MEJESTELERİ BENİM VE HUNLARIMIN ÇİN SEDDİNE YAKLAŞMALARINI İSTEMİYORLARSA, ELÇİMİN ORAYA GELİŞİNE KADAR GERİ ÇEKİLMELERİ LAZIMDIR.

Mao-dun(Mete)'nin Çin imparatoruna yazdığı mektuptan

ÜSTTE MAVİ GÖK ALTTA YAĞIZ YER YARATILDIĞINDA, İKİSİNİN ARASINDA İNSANOĞULLARI YARATILMIŞ. İNSANOĞULARININ ÜZERİNE ATALARIM DEDE-LERİM BUMİN HAKAN VE İŞTEMİ HAKAN TAHTA OTURMUŞ TAHTA OTURARAK, TÜRK HALKININ DEVLETİNİ VE YASALARINI YÖNETİVERMİŞ, DÜZENLEYİVERMİŞLER.

Kül-tekin yazıtı doğu yüzü

DÖRT BUCAK HEP DÜŞMAN İMİŞ. ORDULAR SEVKEDEREK, DÖRT BUCAKTAKİ HALKLARI HEP ALMIŞ, HEP KENDİLERİNE BAĞIMLI KILMIŞLAR. BAŞLILARA BAŞ EĞDİRMİŞ, DİZLİLERE DİZ ÇÖKTÜRMÜŞLER. DOĞUDA KİNGAN DAĞLARINA KADAR, BATIDA DEMİRKAPI'YA KADAR HALKLARINI YERLEŞTİRMİŞLER.

Kül-Tekin yazıtı doğu yüzü

GÖKTÜRKLER(552-659)(681-745)

I.KÖKTÜRK DEVLETİ (552-659)

Merkezleri Ötüken'dir. Devleti Avar Devletini yıkarak Bumin Kağan kurmuştur(552) Türk adıyla kurulan ilk Türk devletidir. En eski yazılı kaynaklar bunlardan kalıştır. Hunlardan sonra Türkleri ikinci defa bir bayrak altında toplamışlardır. Bumin Kağan batı bölgelerinin yönetimini kardeşi istemi Yabgu'ya bıraktı. İpek Yolu'nu kontrol etmek isteyen İstemi Yabgu, Akhunlara karşı Sasanilerle işbirliği yapmış ve Akhun Devleti'ne son verilmiştir. Akhun toprakları Ceyhun nehri sınır olmak üzere paylaşılmıştır (557). Sasanilerle ilişkileri bozulunca bu devlete karşı Bizans'la anlaşma yolları aramıştır.

Mukan Kağan zamanında Kök Türk Devleti her yönüyle parlak bir dönem yaşadı. Kore'den Karadeniz'e kadar uzanan sahada yaşayan bütün Töles ve diğer Türk boylarını, kuzeyde Kırgız Türklerini ve yabancı kavimleri devlete bağladı. Onun zamanında Kök Türkler dünyanın en güçlü devletlerinden biri oldu. 1-Avarları ortadan kaldırdı. 2-Ülke sınırlarını Hazar Denizi'ne kadar genişletti. 3-Kitanlar ve Kırgızlar hakimiyet altına alındı. 4-Çin baskı altında tutuldu. 5-Akhunlar üzerine seferler yapıldı. İç çekişmeler ve Çin'in kışkırtmalarıyla 582 yılında ikiye ayrıldılar.

Doğu Göktürkleri 630,Batı Göktürkleri 659 yılında Çinliler tarafından yıkıldı.

I.KÖKTÜRK DEVLETİ (552-659)

İstemi
Yabgu
(552-576)

Bumin Kağan
(552-553)

Mukan Kağan
(553-572)

Mukan Kağan zamanında Kök Türk Devleti her yönüyle parlak bir dönem yaşadı. Kore'den Karadeniz'e kadar uzanan sahada yaşayan bütün Töles ve diğer Türk boylarını, kuzeyde Kırgız Türklerini ve yabancı kavimleri devlete bağladı. Onun zamanında Kök Türkler dünyanın en güçlü devletlerinden biri oldu.1- Avarları ortadan kaldırdı. 2- Ülke sınırlarını Hazar Denizi'ne kadar genişletti. 3-Kitanlar ve Kırgızlar hakimiyet altına alındı. 4-Çin baskı altında tutuldu. 5-Akhunlar üzerine seferler yapıldı.

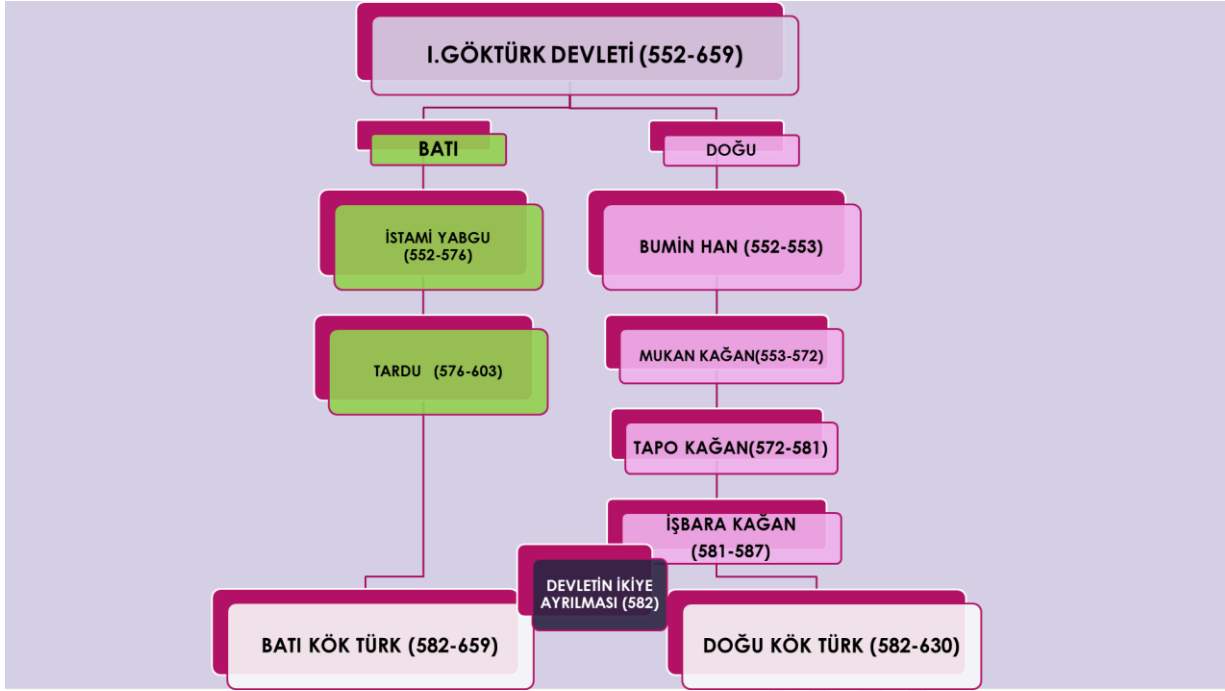
I.KÖKTÜRK DEVLETİ (552-659)

İstemi Yabgu
(552-576)

Bumin Kağan
(552-553)

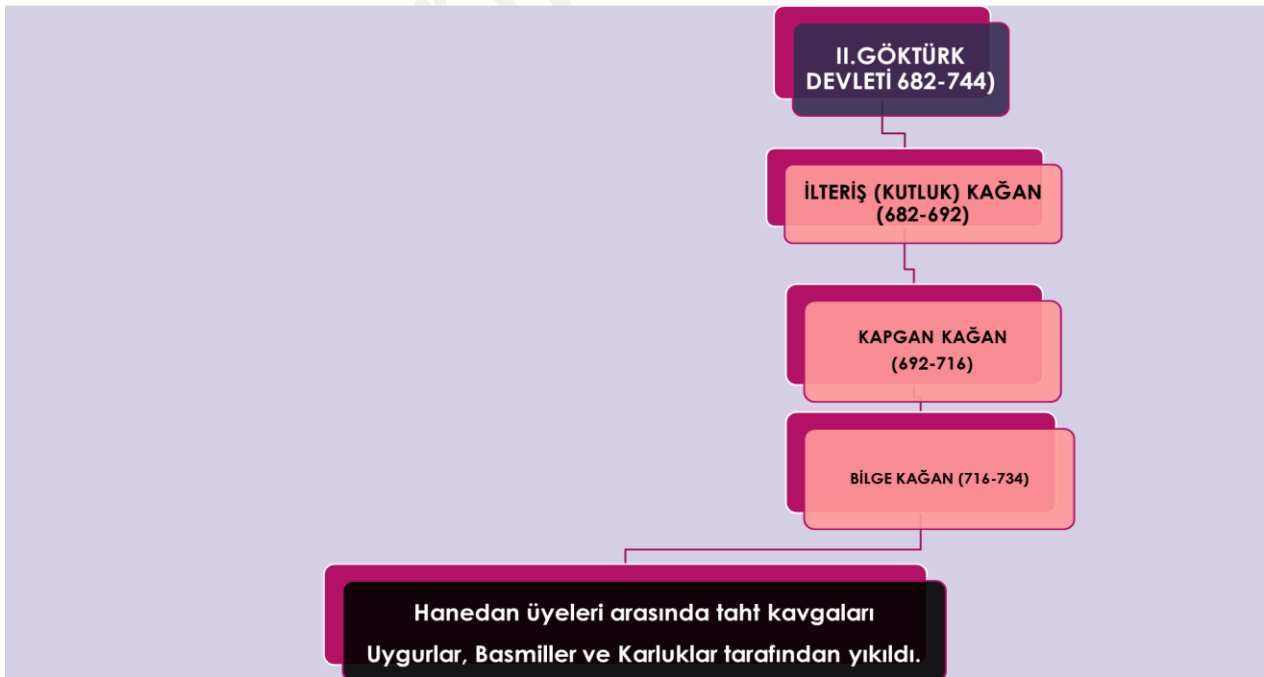
Mukan Kağan
(553-572)

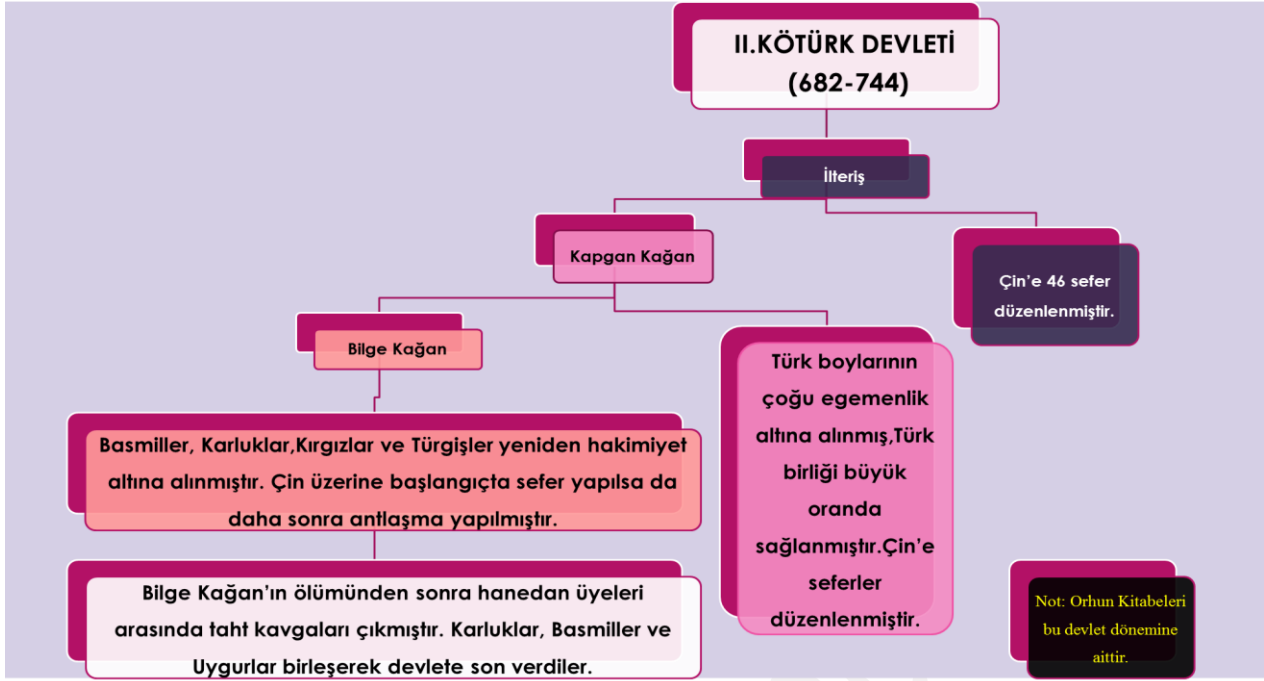
İpek Yolu'nu kontrol etmek isteyen İstemi Yabgu, Akhunlara karşı Sasanilerle işbirliği yapmış ve Akhun Devleti'ne son verilmiştir. Akhun toprakları Ceyhun nehri sınır olmak üzere paylaşılmıştır (557). Sasanilerle ilişkileri bozulunca bu devlete karşı Bizans'la anlaşma yolları aramıştır.

II. KÖKTÜRK DEVLETİ 682-744)

Kutluk (İl-Teriş) Kağan 681 yılında II. Göktürk Devletini Çin egemenliğinden kurtularak kurmuştur. Kutluk (İl-Teriş) Kağan 682 yılında II. Göktürk Devletini Çin egemenliğinden kurtularak kurmuştur.

Kapgan Kağan'ın sert tutumu ve Çin entrikaları nedeniyle devlete bağlı boylar birer birer isyan etmiştir. Bu isyanların birinde Kapgan Kağan'ın öldürülmesi üzerine yerine oğlu İnel tahta çıkmıştır. Fakat İnel'in kağanlığı yetersiz bulunmuş ve onun yerine İleriş'in oğlu Bilge, kağanlığa getirilmiştir. Bilge Kağan ilk iş olarak devletin başına büyük dert açan boyların isyanını bastırmış ve devletin birliğini yeniden sağlamıştır.

Bilge Kağan'dan sonra devletin başına geçen kağanların yetersiz olmaları zamanla devleti zaafa uğrattı. Sonuçta II. Kök Türk Devleti, 742'de Basmil ve Uygur isyanları sonucunda önce zayıflamış, ardından da Uygurlar tarafından yıkılmıştır.

UYGURLAR (744-840)

Orhun ve Selenga bölgesinde yaşayan Uygurlar, Karluk ve Basmil boyları ile birlikte II. Kök Türk Devleti'ne son vermiştir. 744 yılında Kutluk Bilge Kül Kağan, merkezi Karabalgasun olan bağımsız Uygur Devleti'ni kurmuştur. Başkent Ötüken'den (Karabalgasun) Ordubalg'a taşınmıştır. Moyen Çur döneminde, Talas Savaşı'nda Çinlilerin yenilmesi üzerine Çin'de iç karışıklık çıkmış ve Çin Uygurlardan yardım istemiştir. Yardım eden Moyen- Çur ile Çin imparatorunun kızı evlenmiştir. Çevredeki Türk boyları yönetim altına alınmıştır.

Böğü Kağan Çin'in iç karışıklıklarından yararlanarak bazı bölgeleri ele geçirdi. Maniheizm kabul edildi. Bu dinin etkisi ile Türkler savaşçı özelliklerini kaybettiler.

Yerleşik hayata geçtiler. Kültürel faaliyetler gelişti. Tarım ve ticaret gelişti. Baga Tarkan, ülkede düzeni sağlamak için bazı kanunlar çıkardı. Uygurlar içinde bulunan Dokuz Oğuzlara karşı olumsuz tutum sergilemiştir. Onun bu tutumu devlet içinde büyük karışıklıklara sebep olmuştur. Sonraki hükümdarlar döneminde ortaya çıkan açlık, kıtlık ve salgın hastalılar devleti zayıflattı.

UYGURLARIN İKİYE AYRILMASI

Mani dininin etkisi,Çin'in olumsuz etkisi, ağır kış şartları dolayısıyla çok olması ile ortaya çıkan ekonomik zorluklar ve iç mücadelelerle zayıflayan Uygurlar'a Kırgızlar son vermiştir.

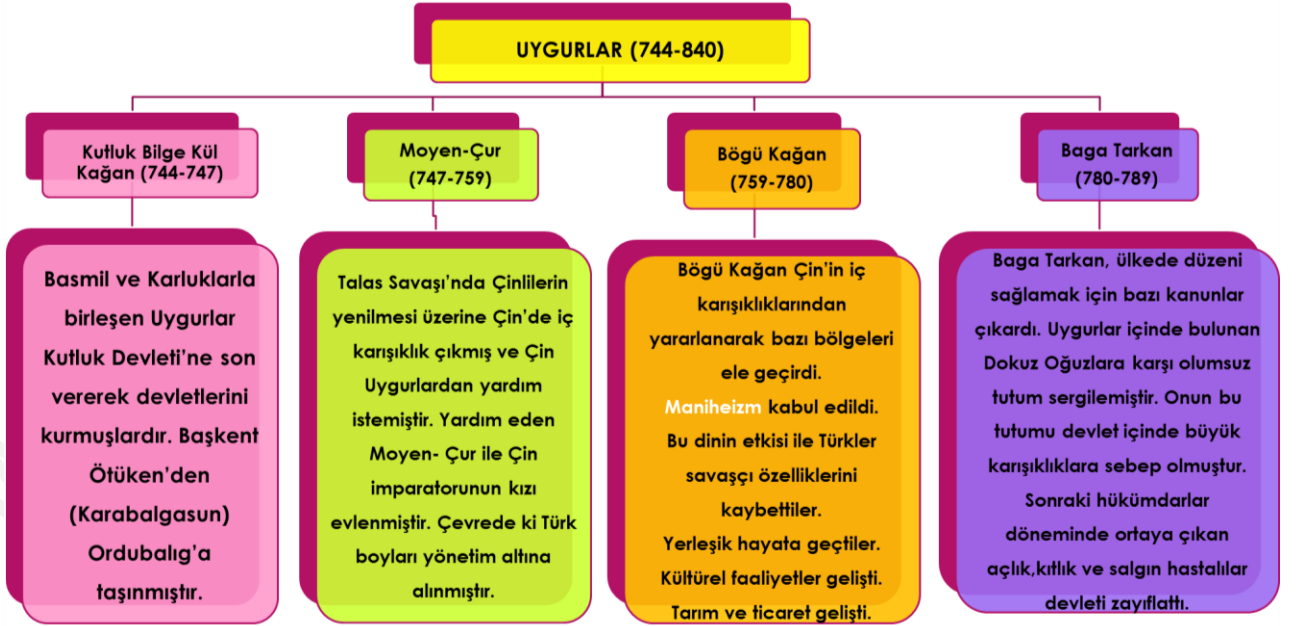
KANSU UYGUR (SARI UYGURLAR)DEVLETİ: Uygurların bir kısmı Çin'in kuzeyindeki Kansu bölgesine gelerek burada Kansu Uygur Devleti'ni kurdular. En son Moğol egemenliği altına girdiler.1226

DOĞU TÜRKİSTAN (TURFAN) UYGUR DEVLETİ: Beşbalık, Turfan ,Koçu bölgesine yerleşen Uygurların kurdukları devlettir. Uygurlar, ticaret yaparak ekonomik yönden güçlendiler. 1209'da Moğol egemenliği altına girdiler.

Uygurların Özellikleri: Göçebe hayattan yerleşik hayata geçen ilk Türk topluluğudur.

İlk ciddi mimari eserleri bunlar vermiştir. Çinlilerle etkileşim sonucunda kağıt ve matbaayı kullanan ilk Türk devletidir. Siyasi alandan çok kültür ve medeniyet alanında varlık göstermişlerdir. Tarım ve ticaret alanında etkili olmuşlardır.

EY TÜRK! TİTRE VE KENDİNE DÖN.

İlk Türk Devletlerinde Töre

İlk Türk devletlerinde hukukun temelini ve kaynağını geleneklerden alan sözlü hukuk kuralları denilen “töre” oluştururdu. Töre; sosyal düzeni sağlayan örf, âdet, gelenek ve ahlaki değerlerden beslenerek ortaya çıkmıştır. Orta Asya’daki konar-göçer yaşam tarzının etkisiyle oluşan töre, sadece bu coğrafyayla sınırlı kalmamış, çağlar boyu farklı bölgelerde kurulan Türk devletlerinde de etkili olmuştur. Hareketli göçebe Türk toplumunu yönetmek, her zaman disiplin altında tutmak, etkin hukuk kurallarının oluşmasına ve bunların gereği gibi uygulanmasına bağlıydı.

Törenin oluşumunda; kut anlayışı ile kağanlar tarafından konulan kurallar, kurultaylarda alınan kararlar ve kağanın iradesiyle toplum içinde yavaş yavaş oluşan gelenekler etkili olmuştur. Getirilen kuralların adalete uygun olmasına dikkat edilmiştir. Kağanlar da dâhil olmak üzere bu töreye herkesin uyması zorunludur. Töre, Türk toplumunda gerek kağanın iktidarı gerekse devletin sürekliliği için önemli bir koşuldur. Bu sebeple töresini kaybetmiş bir ulusun yok olmuş sayılacağı hatırlatılarak kağanlardan her zaman töreye uygun davranmaları istenmiştir.

İl Gider, töre kalır.

Türk kağanları ülkelerinde adaletin sağlanmasına büyük önem vermiştir. Orhun Kitabeleri’nde töre kelimesinin, on bir yerde geçmesi ve bunun altısının il ile birlikte kullanılmış olması bunun bir göstergesidir. Ayrıca devletin varlığını devam ettirmesi, törelere bağlılık ile ilişkilendirilmiştir. Devlet ile törenin eş değer olduğunu, abidelerdeki şu cümleler açıklamaktadır: «Ey Türk budunu (milleti), devletini, töreni kim bozabilir.» Törenin en önemli değeri olan adalet de bu yüzden mülkün yani devletin temeli kabul edilmiştir.

Devlet teşkilatlanmasında düzenleyici bir role sahip olan töre, kağanın hem keyfi hareket etmesini engellemiş hem de halkına adil davranması için bir kontrol mekanizması olmuştur.

Türk Kitabelerine Göre Güç ve Yönetim Anlayışı

Tarihin köklü milletlerinden olan Türkler, Avrasya coğrafyasında çok geniş bir alana yayılmıştır. Başta Orhun Yazıtları olmak üzere Yenisey ve diğer yazıtların okunmasıyla eski Türk kültürü daha iyi anlaşılmıştır. Yenisey Yazıtları'nda yazıt kahramanının yaptığı işlerden bahsedilmiştir. Bu yazıtlardan kişi, boy ve halk adları öğrenilmektedir. Bir siyasetname örneği olan Orhun Yazıtları, Türklerin devlet ve yönetim anlayışı ile ilgili önemli bilgiler içermektedir.

Orhun Yazıtları'na göre Türkler, devleti evrenin yaratılış düzenine uygun bir tarzda şekillendirmiştir. Yazıtlarda, “Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu yaratılmış. İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş.” ifadesi yer almaktadır. Buna göre gökyüzü ve yeryüzü yani bütün dünya Türk devletinin mekânını oluşturmaktadır. Türk kağanları ise “**cihanşümul**” yani bütün dünyanın hükümdarı konumundadır.

Yazıtlara göre dünya hâkimiyeti, Tanrı tarafından Türk kağanlarına bir görev olarak verilmiştir. Bilge Kağan, yazıtında âdeta dünya hâkimiyetini gerçekleştirmiş bir hükümdar gibi şöyle konuşmaktadır: “Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar onun içindeki millet hep bana tâbidir. Bunca milleti hep düzene soktum.”

Yazıtlarda ilk Türk devletlerindeki egemenlik anlayışının ilahi kaynaklı olduğu görülmektedir. “Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağan'ı, bu zamanda oturdum.” ve “Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye babam kağanı, annem hatunu yükseltmiş olan Tanrı, il veren Tanrı” ifadeleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Türk kağanları, ordular sevk ederek savaşmak, Türkçe konuşan ve Türk soyundan olan bütün toplulukları **bir devlet çatısı altında toplamak, birlik ve bütünlüğü sağlamak zorundadır. Bu durum Orhun Yazıtları'nda “Tanrı lütfettiği için illiyi ilsizletmiş, kağanlıyı kağansızlatmış, düşmanı tâbi kılmış, dizliye diz çöktürmüş, başlıya baş eğdirmiş.”** şeklinde ifade edilmiştir.

Yazıtlarda kağanların millete karşı sorumlu olduğunu ve millete hesap verdiğini gösteren örnekler de bulunmaktadır. “Türk Milleti için gece uyumadım, gündüz oturdum. Ondan sonra Tanrı irade ettiği ve lütfettiği için talih ve kısmetim olduğu için ölecek milleti diriltip kaldırdım, çıplak milleti giydirdim, fakir milleti zengin ettim, nüfusu az milleti çok ettim.”

Türklerde devletin kuruluşuna halkın katkısı Orhun Yazıtları'nda şöyle geçmektedir: “Babam (İlteriş) on yedi er ile harekete geçti. Haberi işiten ormandakiler, ovadakiler toplanıp geldiler, yetmiş kişi, sonra yedi yüz

kişi oldular. Kağanlığı atalarının törelerinde kurdular.” Bilge Kağan, Kül Tigin Yazıtı’nın başından sonuna kadar vermek istediği mesaj; “Ey Türk Oğuz beyleri! Milleti iştin. Üstte mavi gök çökmedikçe, altta yağız toprak delinmedikçe, ey Türk milleti, senin ilini, töreni kim bozabilir!” ifadesinde yer alan Türk milletinin kıyamete kadar yaşayacağı düşüncesidir.

3. ÜNİTE: İLK VE ORTA ÇAĞLARDA AVRASYA

3.3. KAVİMLER GÖÇÜ

Sosyal bir olay olan göç, bir topluluğun farklı nedenlerle kendi yurdunu terk ederek başka bir yere gitmesi veya yer değiştirmesidir. Topluluklar önemli bir neden olmadan topraklarını bırakıp sonunu bilmediği bir maceraya kalkışmaz. Çünkü yöneldikleri topraklar tamamen boş ve sahipsiz değildir.

Bu yüzden göç eden topluluklar gittikleri yerlerdeki kavim veya topluluklara karşı hâkimiyet mücadelesi vermek zorundadır. Bunun sonucunda da göç eden topluluğun, göç ettiği coğrafyadaki halkı ya hâkimiyeti altına alması ya da onu başka bir yere sürmesi gerekir.

Tarih boyunca Türkler de değişik sebeplerle farklı bölgelere pek çok kez göç etmiştir. Bu göçler içerisinde **Kavimler Göçü**, gerek sonuçları itibariyle geniş sahalardaki farklı medeniyetleri etkilemesi gerekse etkisinin yüzyıllar boyu sürmesi nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir.

Asya Hun Devleti’nin zayıflaması ve yıkılış sürecine girmesiyle Orta Asya’nın geniş bozkırlarında yaşayan bazı Türk boyları bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Zamanla nüfusu artan bu boylar, çeşitli sebeplerle I. yüzyıldan itibaren batıya doğru göç etmiştir.

IV. yüzyılın başlarında Roma İmparatorluğu’nun sınırları dışında yaşayan Germen kavimleri, geçim kaynaklarının yetersizliği nedeniyle güneye Roma İmparatorluğu’nun Ren-Tuna nehirleri hattındaki sınırlarına yığılmıştır. Roma İmparatorluğu ise sınırlarını bu kavimlerden korumak için siyasi ve askerî mücadeleye başlamıştır.

Diğer taraftan Hun Türkleri batıya doğru harekete geçtiklerinde, önlerine çıkan ve Romalılarca barbar olarak nitelendirilen kavimleri (Germenler, Ostrogotlar, Vizigotlar gibi) batıya doğru sürükleyerek yerlerinden etti. Hunlardan kaçan bu kavimler, Roma sınırlarına yığılmış başka kavimleri domino taşı etkisiyle itmiş ve bu topluluklar 376 yılında kitleler hâlinde Roma İmparatorluğu topraklarına girmiştir. Tarihte bu büyük nüfus hareketine **Kavimler Göçü** denilmektedir.

Sonuçları

Avrupa yüzyıl süren bir karışıklık ortamı yaşadı. Roma imparatorluğu ikiye ayrıldı (395). Batı Roma İmparatorluğu yıkıldı (476). Hunlar Avrupa Hun Devletini kurdular. Derebeylik(Feodalite) rejimi ortaya çıktı. Roma toprakları üzerinde birçok Germen devleti kuruldu. Bunların en önemlisi Frank Devleti’dir. Germen

kavimleri arasında Hıristiyanlık yayıldı. Kilise ve Papalık güçlendi. Avrupa'nın bugünkü etnik yapısı oluştu. Bu olay, İlkçağ'ın sonu Ortaçağ'ın başlangıcı kabul edildi. Hunlar, askeri ve kültürel alanda Avrupa'yı etkilemişlerdir.

THEODOSİUS, ATTİLA GİBİ, ASİL BİR BABANIN OĞLUDUR. ATTİLA BABASI MUNCUKTAN ALDIĞI ASALETİ MUHAFAZA ETMİŞ, FAKAT THEODOSİUS ATTİLA'NIN HARAÇGÜZARI OLMAKLA KÖLE DURUMUNA DÜŞMÜŞTÜR. THEODOSİUS KÖLELİK HAYSİYETİNİ DE KORUYAMAMIŞTIR, ÇÜNKÜ EFENDİSİ OLAN ATTİLA'NIN CANINA KIYMAK İSTEMİŞTİR.

Attila'nın Bizans imparatoruna yazdığı mektuptan

Avrupa Hun Devleti (375-469)

Hunlar, IV. yüzyılın ortalarında Don ve Volga Irmakları arasındaki, Alanların hâkim olduğu toprakları ele geçirdi. Buradan, Balamir idaresinde batıya doğru yeniden harekete geçen Hunlar, önlerine çıkan kavimleri yerlerinden etmekle kalmamış aynı zamanda Avrupa içlerine kadar da ilerlemişlerdir. Kavimler Göçü olarak bilinen bu önemli olayın sonucunda Avrupa Hun Devleti bölgede önemli bir güç hâline gelmiştir

Balamir'den sonra hükümdar olan Uldız, **Hun dış politikasının** ana hatlarını belirlemiştir. **Buna göre Doğu Roma İmparatorluğu baskı altında tutulurken Batı Roma İmparatorluğu'yla dostluk kurulacaktı.** 422 yılında Rua, Doğu Roma entrikalarını etkisiz hâle getirmek için Balkan seferine çıkmış ve Doğu Roma'yı vergiye bağlamıştır.

Rua'dan sonra hükümdar olan Attila devlete en parlak dönemini yaşatmıştır. Attila tahta çıktıktan sonra ilk olarak Doğu Roma İmparatorluğu'yla 434 yılında Margus Antlaşması'nı imzalamıştır.

Margus Antlaşması

- Bizans bundan sonra Hunlara bağlı kavimlerle antlaşmalara girmeyecek
- Esir alınmış Bizans tebaası dâhil Hunlardan kaçanlara sığınma hakkı verilmeyecek.
- Bizans'ın elinde bulunan mülteciler iade edilecektir. Ayrıca Grek asıllı olanlar için fidye verilebilecek.
- Ticari münasebetler yine belirli sınır kasabalarında devam edecek.
- Bizans'ın ödediği yıllık vergi iki katına yani 750 libre altına çıkarılacaktır.

Bu antlaşma ile **Attila**, Doğu Roma'yı vergiye bağlayarak batıdaki hâkimiyetini pekiştirmiştir. Verdiği sözleri yerine getirmediği için 441 yılında Doğu Roma üzerine I. Balkan Seferi'ni düzenlemiştir. Bu sefer sonucunda Balkanlarda, Hunların karşısında durabilecek bir kuvvetin kalmadığı anlaşılmış ve Doğu Roma da barış şartlarına uyma garantisi vermiştir.

Attila, 447 yılında Doğu Roma'nın barış şartlarına yine uymaması üzerine II. Balkan Seferi'ne çıkmış ve **Doğu Roma'yla Anadolios Antlaşması**'nı imzalamıştır. Bu antlaşmayla birlikte Attila, devletinin dış siyasetini değiştirmiş ve Batı Roma İmparatorluğu üzerine yönelmiştir.

Avrupa Hunları, düzenlediği bu iki sefer sonunda Kuzey İtalya'yı ele geçirmiştir. Başkentini düşeceğinden endişe eden Romalılar, Papa I. Leo başkanlığında bir barış heyetini Attila'ya göndermiş ve ondan Roma'yı esirgemesini istemiştir. Papa'nın güvence isteğini kabul eden Attila, böylece Batı Roma'ya üstünlük sağlamıştır.

Attila'nın Roma önlerinden dönmesini, Roma'nın Hıristiyan dünyası için kutsal bir merkez olması Batı Roma'nın gücünü kırdığına inanması ve Doğu'da bir tehlike olarak gördüğü Sasani Devleti üzerine sefere çıkmak istemesine bağlarlar.

Attila, bu sefer dönüşünde ölmüş ve yerine sırasıyla oğulları İlek, Dengizik ve İrnek geçmiştir. İrnek Dönemi'nde Avrupa'da tutunamayacağını anlayan Hunlar, Karadeniz'in kuzeyine çekilmiştir

3.4. TÜRKLERDE COĞRAFYA İLE OLUŞAN YAŞAM TARZI

Yaşanılan coğrafi bölgenin fiziki yapısı, toplumların hayat tarzının oluşumunda temel etkindir. Türk toplumunun yaşam tarzına da yaşadığı bölgenin coğrafi özellikleri şekil vermiştir. Tarımın sınırlı alanlarda yapılabildiği buna karşın otlakların geniş yer tuttuğu Orta Asya'da Türk boyları zorunlu olarak geçimlerini

hayvancılık üzerine kurmuştur. Bu nedenle hayvancılık ile uğraşan Türklerin büyük çoğunluğu, **konar-göçer** bir yaşam tarzını benimserken bir kısmı da yerleşik yaşam sürmüştür.

Eski Türk topluluklarının özellikle su kaynaklarına yakın, **yaylak- kışlak** hayatı üzerine kurulu bir yaşamları vardı. Böyle bir hayat tarzını, avcılık ve toplayıcılık ile geçinen toplumların yaşamları ile karıştırmamak gerekir. Konar-göçer yaşam şekli, bozkırda doğa ile bütünleşmiş bir toplumun hayatını sürdürebilme mücadelesidir. Bu yaşam tarzında boylar, büyük sürüler hâlinde baktıkları hayvanların ürünleriyle hayatlarına devam edebiliyordu.

Avrasya'da yaşayan bütün Türklerin konar-göçer bir hayat sürdürdükleri söylenemez. Türk boylarından bazıları, uygun tarım alanlarında hem tahıl hem de meyve-sebze yetiştirmiştir. Eski Türkler, yaşamaya uygun alanlarda yerleşik hayata geçerek şehirler kurmuş ve eserler meydana getirmiştir.

Türkler, elverişli buldukları alanlarda hayat tarzlarını değiştirmiş, daha kolay ve rahat olan yerleşik yaşamı tercih etmişlerdir. Ancak Türklerin çoğu, toplum özelliklerinin de etkisiyle bozkırdaki zor yaşamı daha çok benimsediler.

Yiyecekleri; kurutulmuş et, pastırma, et tozu gibi farklı şekillerde muhafaza ederek tükettikleri bilinen Türkler, tarihte ilk defa konserve yapan millettir.

Türklerin Ana Yurttan Göçleri

Türk toplulukları, çeşitli nedenlerle yaşadıkları bölgeleri kitleler hâlinde terk ederek çok uzun mesafeler kat etmek suretiyle başka alanlara göç etmiştir. Göçlerin **siyasi ve ekonomik** olmak üzere iki temel sebebi vardır. **Ekonomik sebepler; nüfusun artması nedeniyle otlakların yetersiz kalması, kuraklık veya ağır kış şartları yüzünden kıtlık yaşanmasıdır. Siyasi sebepler ise Türk boyları arasındaki mücadeleler ile Çin ve Moğol baskısıyla boyların yerlerini terk edip başka bölgelere gitmeleridir.**

Yeni ülkeler elde etme arzusu ve bunun doğal sonucu olarak yeni vatanlar kurma fikri de Türk göçlerinin sebepleri arasında sayılabilir. Dolayısıyla Türk toplulukları, sosyal yapısı gereği taşıdığı toplumsal dayanışma ve dinamizm sayesinde zaman zaman Orta Asya'daki yurtlarını terk etmiştir. Böylece başka coğrafyalara göç etmişler ve yayılmışlardır.

3.5. İLK TÜRK DEVLETLERİ VE KOMŞULARI

Eski Türk topluluklarındaki ekonomik yapı daha çok bozkır kültürü etrafında şekillenmiştir. Orta Asya kültür çevrelerinde yapılan kazılarda ortaya çıkan bulgular da bunu desteklemektedir. Ekonomik yapıyı büyük ölçüde etkileyen bu bozkır kültürünün temelini hayvancılık, tarım, el sanatları ve ticaret oluşturmaktaydı.

Hunlar, temel geçim kaynağı olarak hayvancılıkla beraber tarım, avcılık, balıkçılık, madencilik, dericilik ve ticaretle uğraşmışlardır. Savaşçı özellikleri düşünüldüğünde yağma ve ganimet de önemli bir kaynaktır. Madencilik konusunda demiri, altını ve gümüşü çıkarıp işleyebilen Hunlar; başta Çin olmak üzere yerleşik toplumlara kürk, at, et, deri, silah satmışlar, karşılığında ise ipek, çay ve tahıl ürünleri almışlardır. Güçlü oldukları dönemlerde ise İpek Yolu'nun uluslararası ticaretine katılmışlar ya da bu yolu kontrol altına almışlardır.

Madencilik, ekonomik bir faaliyet olmanın yanı sıra dönemin savaş sanayisinde Hunların üstün olmalarını sağlıyordu. Hunlar aynı zamanda her biri sanat eseri değerinde olan kalkan, zırh, kılıç, mızrak, madenî tabak, heykel, kazan, ibrik, eyer ve koşum takımları üretmişlerdi. Orta Asya'daki kurganlarda yapılan arkeolojik araştırmalar sonucunda ortaya çıkan bu buluntular, aslında Türk bozkır topluluğunda ne kadar kalabalık bir esnaf ve zanaatkâr kitlesinin de bulunduğunu kanıtlamaktadır.

Hunlar, Kök Türkler ve Uygurlar gibi Orta Asya'da büyük devletler kuran Türk toplulukları, ipek, buğday ve pirinç gibi ekonomilerinin eksikliği olan temel ürünleri zaman zaman Çin'den hediye ve vergi olarak temin etmekteydi. Buna rağmen onlar, buğday gibi tarım ürünlerinde tamamen Çin ekonomisine bağlı değillerdi. Daha doğrusu bu ürünü Türkler de yetiştirmekteydi. Çinliler, tarım ekonomisinde ileri bir toplumdur. Bunun için Türkler, zaman zaman Çinlilerin tarım ürünlerinden ve araçlarından yararlanmaktaydı. Örneğin Kök Türk hükümdarı Kapgan Kağan, bir defasında Çin'den vergi olarak 1.250 ton tohumluk buğday ile 3 bin adet tarım aleti almıştır.

Kök Türkler, Çin'den aldıkları tohumluk buğdayı aynı yıl içinde ekmiş; fakat bu buğdayın hiçbiri çıkmamıştır. Zira Kapgan Kağan'a vergi ödemeyi bir türlü içine sindirememiş olan Çin imparatoriçesi, bu buğdayı Kök Türklere pişirerek vermiştir. Ayrıca hediye olarak verilen altın ve gümüşün değeri de çok düşüktü. Gerçeği anlayan Kapgan Kağan, 698'den sonra Çin üzerine büyük bir akına geçmiştir. 703 yılına kadar Çin'in kuzey eyaletlerine akınlar yapılmıştır. Üç yüz-dört yüz bin kişilik Çin orduları kırk-elli bin kişilik Türk ordularına mağlup olmuştur.

Kök Türklerin, Çin ile ilişkilerinin yanında batısında bulunan Sasani ve Bizans İmparatorluklarıyla da ilişkileri olmuştur. Özellikle Ak Hunların ortadan kalkmasıyla Kök Türk Devleti batıda Sasani İmparatorluğu'yla sınır komşusu olmuştur. Batı Kök Türklerine vergi vermeye başlayan Sasani Hükümdarı Anuşirvan, Maverünnehir ticaret yolunu tamamen eline geçirmek istemiştir. İstemi Yabgu, kendisine karşı düşmanca tutum takınan Sasani hükümdarına karşı Bizans İmparatorluğu ile temasa geçti ve 567 yılında İstanbul'a bir elçi heyeti yollamıştır. Tarihte Orta Asya'dan İstanbul'a gönderilen bu ilk heyete karşılık Bizanslılar da İstemi Yabgu'nun ülkesine elçi göndermiştir. Böylelikle meydana gelen Türk-Bizans ittifakı, Sasani İmparatorluğu'nu zor durumda bırakmıştır.

İlk Türk Devletlerinin Ticari Politikaları

Eski Türk topluluklarında ve devletlerinde ticaret, büyük ölçüde “değiş tokuş” esasına dayanıyordu. Diğer bir ifadeyle alınan mal karşılığında başka bir mal verilmekteydi. Bu da hiç şüphesiz alınacak ve verilecek mal hususunda tarafların karşılıklı anlaşmalarına bağlıydı. Türkler, değiş tokuş için en çok atı kullanmışlardı. Ticarete kullanılan başka bir ödeme aracı da kıymetli madenlerden yapılmış çeşitli kap kacaklardı. Yaptıkları ticarete parayı da kullanan Türkler; özellikle Bizans, Çin ve Sasani gibi komşu ülkelerden vergi, haraç ve savaş tazminatı adı altında temin ettikleri paralarla ihtiyaçları olan malları satın alırlardı. Türkler, satır adını verdikleri ve diske benzeyen bu gümüş parayla ticarete ödeme yapmışlardı.

Milletlerarası ticarete Türkler, genellikle Soğdu tüccarları himayelerine alarak kullanmış iseler de zamanla Hun, Kök Türk, Uygur devletlerinde de tüccar grupları oluşmaya başlamıştır. Soğd ve Araplar gibi yabancı tüccarların Türk ülkesinde temsilcilikleri olduğu gibi Türk tüccarlar da yabancı ülkelerde temsilcilikler açmıştır.

Doğu-batı, kuzey-güney ticaretinde toprakları aracı konumunda olan Türk devletleri gelip geçen kervanlardan “geçiş vergisi” almıştır. Özellikle Çin ipeğinin Batı'ya satışından önemli kârlar elde etmişlerdir. Türkler kervanların ülkelerinden geçiş güvenliğini sağlamışlar, konaklama ihtiyaçları için kervansaraylar denilebilecek yerler inşa etmişlerdir. Kervanlara at, deve gibi gerekli hayvanları temin eden Türkler, kervanda bulunanlara belirli ücret karşılığında yeme içme hizmeti de vermişlerdir.

Özellikle İpek Yolu güzergâhı, çok erken dönemlerden itibaren Türklerin sahip olduğu topraklardan geçmiştir. İpek Yolu'nda ticaretin çok iyi ve bol kazançlı olması Türklerle komşuları arasında mücadelelere sebep olmuştur. Örneğin Kök Türkler, Sasanilerle işbirliği yaparak İpek Yolu ticaretini elinde bulunduran Ak Hun (Eftalit) Devleti'ne 557 yılında son verdi. Ak Hun Devleti'nin topraklarını Ceyhun Nehri sınır olmak üzere aralarında paylaştılar. Sonuçta Batı Türkistan'ın önemli şehirleri Kök Türk Devleti'ne bağlandı ve

böylece İpek Yolu, İstemi Yabgu'nun eline geçti. Diğer taraftan bu ticaret yolu, Uzak Doğu'dan Ön Asya ve Akdeniz'e kadar çok geniş bir bölgeyi birbirine bağlayan köprü olma özelliği ile buradaki devletlerin iç piyasalarını da canlandırmıştır.

Çin'e canlı mal ihracı, kendisinden önceki Türk devletlerinde olduğu gibi Uygur Devleti Dönemi'nde de devam etmiştir. Özellikle Uygur kağanları, Çin'e daha fazla mal satabilmek için siyasi ve askerî güçlerini bir baskı aracı olarak kullanmışlardır. Örneğin onlar, satmak gayesi ile Çin'e gönderdikleri atlarının hepsini almaları için Çinlileri zorlamışlardır. Çinliler de aralarındaki barışı korumak için Uygurların bu zorlamasına ister istemez boyun eğmek durumunda kalmıştır. Uygurların ihracatı sadece canlı at satımından ibaret değildi. Son derece çalışkan insanlar olan Uygur Türkleri, çeşitli türden bol miktarda mal üretiminde bulunurlardı. Üstelik ülkeleri de derisi kıymetli hayvanlar bakımından zengindi. Uygurlarda, derisi için çok miktarda sansar ve samur avlanırdı. Ayrıca bu derilerden başka beyaz aba, işlemeli ve çiçekli kumaşlardan giysiler üretilirdi. Uygurlar, ihtiyaç fazlası olan bütün bu ürünleri satmak için komşu ülkelere gönderirdi.

Öte yandan, Soğd ve Arap tüccarlarının Uygur Devleti'nin merkezinde faaliyet VII-X. yüzyıllarda kuvvetli teşkilatı, canlı ticari faaliyeti, dinî hoşgörüsü ve iktisadi refahı ile Kafkaslar ve Karadeniz'in kuzey düzlüklerinde İtil'den (Volga), Özü'ye (Dnyeper), Colman'a (Kama) ve Kiyef'e (Kiev) uzanan sahada siyasi istikrar sağlayan Hazar hakanlığı, Doğu Avrupa tarihinde büyük rol oynamış en ühim Türk devleti olarak görünmektedir.

Hazar Devleti kuvvetli ordusu ile hâkim olduğu geniş sahada asayiş ve ulaşım güvenliği sağlayarak VII ve IX. Yüzyıllar boyunca, Doğu Avrupa'da tam manasıyla bir "Hazar Barış Çağı" gerçekleştirmiştir. Bu barış dönemi ile beraber Hazar ülkesi; ulaşımın hızlandığı, mal değişiminin arttığı, Doğulu ve Batılı milletlerden kitleler hâlinde ticaret ve sanatla uğraşan insanların kaynaştığı bir yer hâline gelmiştir.

Gök Tanrı inancına mensup olan Hazarların milletlerarası bu sıkı ilişkileri sonucunda ülkelerinde İslamiyet, Hristiyanlık ve Musevilik de yayılmıştır. Hazar barışının sağladığı rahatlık ve huzurla gelişen ticari faaliyet, tarihin önemli olaylarından biridir. Bu süreçte refah içinde yaşayan Hazarlar; bal, mum, un, kadife ve kürk ticareti yapmışlar; arıcılık ve balmumu ticareti ile uğraşmışlar, denizde ve nehirlerde gemiler işletmişlerdir. gösteren temsilcileri bulunurdu. Bunlar, kendi ülkelerinden Uygur ülkesine, Uygur ülkesinden de kendi ülkelerine daima mal getirir ve sevk ederlerdi

Uygurlar alım satım ve borç alıp vermede belirli bir para ve ölçü sistemine sahip olmuştur. Borç olarak alınan mal ve para faiz karşılığında genellikle ilkbaharda alınmış ve ürünün kaldırıldığı sonbaharda ödenmiştir. Borç karşılığı her ay faiz ödemesi yapılması, Türklerde bankacılığın temelini teşkil etmiştir.

Hazar Devleti kuvvetli ordusu ile hâkim olduğu geniş sahada asayiş ve ulaşım güvenliği sağlayarak VII ve IX. Yüzyıllar boyunca, Doğu Avrupa'da tam manasıyla bir "Hazar Barış Çağı" gerçekleştirmiştir. Bu barış dönemi ile beraber Hazar ülkesi; ulaşımın hızlandığı, mal değişiminin arttığı, Doğulu ve Batılı milletlerden kitleler hâlinde ticaret ve sanatla uğraşan insanların kaynaştığı bir yer hâline gelmiştir. Gök Tanrı inancına mensup olan Hazarların milletlerarası bu sıkı ilişkileri sonucunda ülkelerinde İslamiyet, Hristiyanlık ve Musevilik de yayılmıştır. Hazar barışının sağladığı rahatlık ve huzurla gelişen ticari faaliyet, tarihin önemli olaylarından biridir. Bu süreçte refah içinde yaşayan Hazarlar; bal, mum, un, kadife ve kürk ticareti yapmışlar; arıcılık ve balmumu ticareti ile uğraşmışlar, denizde ve nehirlerde gemiler işletmişlerdir.

3.6. TÜRKLERDE ASKERİ KÜLTÜR

Türkler, tarih boyunca savaşçı kimliğiyle ön plana çıkmış bir millettir. Diğer kavimler tarafından verilen bu kimliğin oluşumunda Türklerin yaşadığı coğrafyadaki sert iklim koşulları, Orta Asya'daki diğer milletler ve Türk boyları arasındaki mücadeleler etkili olmuştur. Bu şartlar Türklerin disiplinli, teşkilatçı ve mücadeleciler olmalarını da sağlamıştır. Türk toplumunda eli silah tutan herkes asker sayıldığı için ilk Türk devletlerinin ordularında, Hazar Devleti hariç, ücretli yabancı asker yoktur. Sürekli olan Türk ordusunda kadın-erkek, genç-yaşlı her an savaşabilecek durumdaydı. Öyle ki Türklerin sporları, eğlenceleri ve avlanmaları bile askerî eğitim niteliğindeydi.

Tarihte düzenli ilk Türk ordusunu Mete Han MÖ 209'da kurmuştur. Mete Han'ın ordusunda, 10.000 atlıdan oluşan en büyük birlik "tümen" olarak adlandırılmıştır. Tümenler binlere, binler yüzlere, yüzler onlara ayrılmış, her birinin başına tümenbaşı, binbaşı, yüzbaşı ve onbaşı rütbelerine sahip komutanlar görevlendirilmiştir. Mete Han'ın kurduğu bu sisteme "Onlu teşkilat" adı verilmiştir. Onlu teşkilat, günümüze kadar hüküm süren diğer Türk devletleri ile süregelmiştir. Asya Hunları, Avrupa Hunları, Kök Türkler, Selçuklular ve Osmanlılar Dönemi'nde Türk Ordusu bu sistem sayesinde dünyanın sayılı ordularından birisi olmuştur. Ayrıca geçmişten günümüze dünyadaki modern ordular, bu onlu teşkilatı temel alarak ordularını bu şekil düzenlemiştir.

Türk toplumlarındaki onlu teşkilatın sosyal ve idari açıdan iki önemli işlevi vardır: Biri devlet güçlerinin tümü (boy, soy gibi) ayrımlara bakılmadan onlu sisteme göre bölünmüş ve merkezden atanan komutanlar aracılığı ile hükümdara bağlanmıştır. Böylece herkesin birbirine yardımcı olduğu bir millet birliği meydana getirilmiştir. İkinci işlevi de devletin bütün idarecileri, aynı zamandan asker oldukları için ordunun görev ciddiyeti her türlü sivil ve idari yapıya yansımıştır. Böylece devletin askerî disiplin içinde çalışması temin edilmiş ve bu durum Türklere neden ordu-millet denildiğini de açıklamıştır.

Orhun Yazıtları'nda ordu kelimesi "sû" terimi olarak kullanılmıştır. Ordunun başında bugünkü genelkurmay başkanı yerinde olan "sû-başı"lar bulunmuştur. Genellikle bu göreve hanedan üyelerinden birisi getirilmiştir. Komutanların her birinin at kuyruğundan yapılmış birer tuğu vardı. Tuğun sayısı ve şekli rütbeye göre değişirdi. Kağanın tuğunun başında, altından bir kurt başı vardı.

Askerî kültürün gelişmesine paralel olarak Türkler, medeniyet tarihine önemli katkılar sağlamıştır. Bunlardan biri atı ehlileştirilmesi ve savaş aracı olarak kullanması, diğeri de demiri işleyerek silahlar yapmasıdır. Türkler, atı savaş sahasında kullanarak düşmanlarına karşı hız ve manevra üstünlüğü kazanmıştır. Bu kabiliyeti kazanmalarında geliştirdikleri üzengi, nal, gem ve eyer gibi aksesuarlar, atı verimli kullanmalarını sağlamıştır. Bunun için Türk orduları, yerleşik kavimlerde görülen hareketsiz savaş yöntemine göre yetiştirilmiş ağır teçhizatlı orduların aksine hafif silahlı ve hareketli süvarilerden kurulmuştur. Yayalar yani piyadeler ise yok denecek kadar azdır. Süvarilik için zaruri olan pantolon, deri kuşak ve potin de Türklerin icadıdır.

Türkler; demiri, cevheri eriterek elde etmiştir. Elde ettikleri ham demirin kalitesi, bugün bile yüksek derecelerde ısıtılarak elde edilen demirin kalitesiyle aynıdır. Bu yüksek kaliteli demirden keskin kılıçlar, baltalar, üzengiler, bıçaklar, gemler, kamalar, kınlar, mızraklar, kalkanlar ve ok uçları yapmışlardır. Türk silahlarının yapı ve teknik özellikleri, Türk medeniyetinin gelişmişlik seviyesini gösteren önemli ayrıntılardır. Nitekim Türklerin, Çin ve Roma gibi devletler karşısında üstünlük kurabilmelerine imkân sağlayan en önemli unsur, kendine has özellikler taşıyan ve bu bakımdan başka toplumlar tarafından kullanılan Türk silahlarıdır.

Süvarilerden oluşan Türk ordularının başlıca silahları, ok ve yaydı. Hemen hemen bütün toplumlarda görülen oku ve yayı Türkler, koşan at üzerinde etkili bir savaş aracı olarak kullanmışlardır. Mete Han, tümen komutanı olduktan sonra ıslık çalan bir ok icat etmiştir ve askerlerini bununla eğitmeye başlamıştır. Islık çalan oku nereye atarsa askerlerin de oklarını aynı istikamete atmalarını emretmiştir.

Türk ordusunun yetiştirilme tarzı, hazırlık eğitimleri ve muharebe taktikleri diğer ülkelerin ordularından farklıdır. Büyük çoğunluğu okçu süvarilerden kurulu Türk savaş birlikleri, at sayesinde ağır hareketlerle grup muharebesi yapan yabancı ordular karşısında üstünlük kazanmıştır. Türkler, taktiklerini uygulamak için ordularını hücum taktiğine göre düzenlemiş ve eğitmiştir. Bu sayede Türkler, savaşlarda kısa sürede istedikleri sonuca ulaşmıştır

Türlere özgü bir savaş taktiği olan Turan taktiği, iki farklı savaş yönteminin uygulanması ile yapılan bir savaş usulüdür. Bu taktik, sahte ricat (geri çekilme, kaçma) ve pusudan oluşur. Bu savaş usulüne, Türk yurdunun eski adından dolayı "Turan taktiği" veya "Hilal taktiği" denilmiştir

Savaşılacak yerin arazi yapısı, bu taktiğin uygulanmasında birinci derecede etkilidir. Bu yöntem iki tarafı uygun yükseltideki tepelerle sarılı bir ovada uygulanır. Düşmanın karşısında merkez, sağ ve sol kuvvetler olarak yer alan Türk kuvvetlerinin, merkez ve merkeze yakın kanatları düşmanın saldırısı karşısında, sanki bozulmuş da çekiliyormuş hissi vererek geri gitmeye başlar (Sahte ricat). Bu arada, sağ ve sol kanatlardaki askerî birlikler yavaş yavaş ilerleyerek savaş alanının iki yanında yer alan tepeciklerin gerisine sarkar ve buralarda pusular kurar. Geri çekilmekte olan Türk birlikleri düşman kuvvetlerinin gerektiği kadar üzerlerine geldiği kanaatine vardığında aniden geri dönerler ve şiddetli bir savaşa tutuşurlar. Bu arada savaş alanının iki tarafındaki tepecikler ardında pusu kuran askerler de düşmanı yanlardan ve arkadan çembere alır. Panik hâlindeki düşman kuvvetleri için artık yapılacak tek şey, ya ölmek ya da teslim olmaktır.

www.tarihgeglencesi.com